

Vad erdőben csilingelő villamos

Herbert Quain siratja kishúgát

Herbert Quain az írországi Longfordban született 1899-ben, és Roscommonban halt meg az ezerkilencszázhetvenes évek elején (halálának pontos dátuma nem ismert). A huszadik század legtalányosabb íróinak egyike, J. L. Borges barátja. Gyerekkorát kelet-európai (cseh és lengyel) városokban töltötte, ahol vendégtanár édesapja angol, görög és latin nyelvet oktatott. A műszaki egyetem elvégzése után Herbert Quain Lengyelországban vállalt munkát. Közben szakadatlanul írt. (Néhány hetet Nyíregyházán és Debrecenben töltött, egyik regényének színhelye ez a két város. Gyerekkorában Miskolcon is megfordult az édesapjával, de felnőttként már soha nem akarta viszontlátni ezt a várost.) Műveit ritkán fejezte be, mert befejezhetetlennek tartotta őket. Van regénye, melyet több változatban, főbb szereplőinek látószögét (változatoként!) érvényesítve írt meg. Így nyilván keveset publikált. Jegyzeteiből, töredékeiből mások – barátai, fordítói, később: gondolkodásának, stílusának kedvelői – kerekítettek műfajilag valamiképpen besorolható, tehát közölhető szöveg-entitásokat.

Gyermekkoromban éreztem magam a legkiszolgáltatottabbnak.

...Okosnak, erősnek, kissé – de: szeretetreméltóan, megbocsáthatóan – hóbor-tosnak tartasz. Ha a tea gőzében egymásra pillantunk, húgom...

Beszélnünk már csak nagyon ritkán kell. Akkor is csupán néhány szót.

Gyerekkorunkban mindig úgy képzeltem, elég elgondolnom valamit, és az már létezik is: kicsapódik szavakba, kicsapódik a fejünkből, fölénk, közénk, valahova, és ott megmarad.

Nem vész el egyetlen gondolatunk, egyetlen elme- vagy képzeletvillanásunk sem. Ami egyszer megfordult a fejünkben, az észrevétlenül kifordul belőle, ke-reng valahol, mint miniatűr hópehely, és egyszer valakire rátalál, valakibe bele-ivódik. Hát zárhatnak börtönbe, én ott is tudok gondolkozni; s ha megölnék, ha meghalok, akkor is kereng valahol, amit én addig gondoltam – és ez félelmetesen megnyugtató volt.

Akkoriban, gyerekkorunkban volt megnyugtató.

Ma azt találom félelmetesnek, hogy egy kisgyerek milyen túlélési technikát dolgozott ki magának, hogy higgadt hidegvérűvé nevelje magát.

A józan ember tudja, hogy nem szállhat titkok nélkül a sírba; jó néhányat magával visz, jó néhány gondolata semmivé ég, annyira, hogy talán még lyukat sem hagy maga – az égés – után.

Tudom: a koponyánk zárt. De azért szép volt az a gondolat, hogy az egyszer létező gondolat mindig létezni fog – na és: még szimmetrikus is a gondolat megmaradásának törvénye, mely az én egyszemélyes, külön bejáratú törvényem volt. Közelemben, a családban, de főként melletted éreztem igazán érvényesnek.

Miután megdőlt ez a törvény, erősebbnek éreztem magam. Felnöttem.

A tea gőzén át sunyin rám pillantasz – sosem láttam senkit rajtad kívül, ilyen kedvesen sunyítani –, megpróbálsz belém látni, olykor kisebb-nagyobb mértékben sikerül is, de sosem egészen, sosem teljesen, mert – sajnos? – már zárt vagyok, pedig most már talán szeretném, ha tudnád, mennyit rettegetem, féltem érted.

Gyermekkorom visszatérő álmaiban hol apám halt meg, hol... te, kishúgom. Apám csak álmomban, ilyenkor sírtam, s ha sikerült is ébredésre sírnom magam, reggel fájtak a mellizmaid a hosszas éjszakai rázkódástól.

De te nappal is meghaltál. Képzelődtem. Akaratom ellenére – akaratom ellazulásával – képzeletemben vad, barbár keleti emberek üvöltöztek, fenyegetőztek, szétloccsantották fejedet a lépcső kövén.

Ha szemem nyitva volt, gyorsan becsuktam, ha csukva volt, gyorsan kinyitottam, hogy ne következhessek be a loccsanás; ha késtem keveset, ha szempillám csapódása alig előzte meg a képzeletemben bekövetkező véget, akkor nem láttam ugyan, de hallottam a tompa puffanást... Félttem, hogy észreveszed rajtam, hogy mi történik, mi történhet veled. Hiszen, ami gondolatainkban történik – akkor még így gondoltam –, ki tudja, milyen titokzatosan szövődik körém, és árad ki belőlem. Átkoztam apánkat, gyűlöletes szegénységét, tehetetlenségét, pipogyaságát, otromba reménykedéseit, hogy Kelet-Európa nagyobb városaiban fog meggazdagodni. Mert ott ritka az igazi jó nyelvtanár. Intézetek, hercegi családok kapva kapnak az Írországból jött angolnyelv-tanáron.

Apánk, szegény, számalmas angolságából élő, ír tanár!

Ő tudta, mit gondolok róla. Szerencséje volt, hogy élete utolsó napjaira te maradtál mellette. Kimúlhatott tisztos öncsalásban.

Kelet-Európa nekem Ázsia volt.

Vad, kegyetlen emberek közé hurcolt ez a tutyimutyi tanár.

Tizenkét éves voltam, hallgatóztam, leskelődtem (akárcsak Borys és Tadeusz) a szüleink hálószoabaajtáján, és egyszer meghallottam apánkat lihegni: „Én szeret-

lek téged” – bizonygatta szaggatottan, hullámokban felsíró anyánknak. – „Csodálatos országokba hoztalak...”

Tizenkét éves koromban azért mentem el apámmal galíciai és észak-magyarországi útjára, hogy menekülési útvonalakat kémleljek, hogy lássam, merre, hová iszkolhatunk, ha egyszer el kell hagynunk apánk csodálatos országait, mert én tégedet, kishúgom, legalább tégedet – vagy csak tégedet – mindenképpen meg akartalak menteni.

Apám ünnepélyesen egyenrangúsítani akart engem magával, dagályosan ünnepelte, hogy lám, már-már kész férfiként tart engem számon, de én riadt kamaszgyerek voltam, aki elhagyta a kishúgát. Otthagyta a kishúgát a mamával, aki a csodálatos országok fölötti fellegekben hordja az orrát, onnan a magasból néz le olykor a kishúgomra, aki képtelen egyedül elmenekülni.

„A mama a fellegek felé menekülne.

Előkelően szipogva tűnne el a fellegekben, ó, nagyon tetszene saját magának a mama!”

És te ott maradtál volna egyedül, kiszolgáltatottan. Életedben először: nélkülem, mert engedtem, hogy ez a pipogya tanár elcipeljen mellőled a csodálatos országokat kereső mániákus, nyári körútjára.

A vonaton is, a szállodákban is – akkor már folyamatos, zaklatott félálomban, fél-ébrenlétben szédelegtem.

Apám halálát többé nem álmodtam. Igaz, azokban a napokban nem is aludtam. De tudtam, hogy már soha nem fogok a csodálatos országaiban kerengő gyáva és fantaszta édesapámnak a haláláról álmodni. Tőlem elpusztulhat valamelyik csodálatosan vad, csodálatosan állati, gyűlölködő szegletében a világnak.

A kiszámíthatatlan környezet bármikor elpusztíthat. Apámat verjék agyon, megérdemli, anyám is mehet a fellegekbe, semmi ne maradjon belőlük, de kicsi húgomat...

Ha az emberből kiáramló féltés sem veszne el („a féltés megmaradásának törvénye?!”), akkor te, húgom, féltés-burokban élnéd le az életedet. Teák gőze fölött, mikor sunyin rám pislogsz, olykor sajnálom, hogy nem állnak a gyerekkori „megmaradás-törvényeim”, záródott a koponyám... De azt azért szeretném, ha tudnád: hogyan haltál meg először.

Fényes nappal történt, tényleg csillogóan fényes napsütéstől káprázott a szem, és erősen szerettem volna melletted lenni gyerekkorunk lengyelországi kisvárosában, miközben 1911 nyarán apámmal szédelegtem Miskolcon, az egyetlen vágányon oda-vissza imbolygó villamosok vonala mellett, és arra gondoltam, amit pontosan, fájóan élesen tudtam, mint Borys vagy Tadeusz, „lengyel hazafi” barátaim, hogy Lengyelország éppen nincs, miközben azért mégiscsak van. Egy len-

gyelországi kisvárosban hagyunk hátra téged és a mamát, miközben Lengyelország nincs, az sem baj, ha már a mama sincs, mert tetszelegve beleélte magát a fenségeskedve eltűnő felhőkbe. Meghalt. Te egyedül maradtál. Nélkülem.

Meghalhatsz. Hiszen körülöttünk vad, kegyetlen, ázsiai barom-emberek.

Apánk lelkendezett: picinyke város, szinte falu, és villamosa van!

Bennem még zakatoltak – Miskolc köré ez vetült az erős fényben – a vonatról félálomban látott tájak, dombok, amelyek nem is dombok voltak, hanem bányák és titokzatos bányajáratok fölé emelt „védelmi” domborzat.

Antoni Kraszocki bátyja, Maciej mesélt nekünk a prágai Arcimbaldóról, aki gyümölcsökből, köznapi tárgyakkól komponált festményeket. Olyan tájképet is festett, amelyen egy ház ablaka emberi szem volt, és a képet picit elforgatva már a házat láttuk – látta Maciej –, nem pedig a tájat és benne: már nem a házat. Én a Sötétkapunak nevezett utcácska szűk alagútjából is a vad ázsiai barbárok tájaira vetített, de még meg nem fejtett Arcimbaldó-arcomat láttam a horizonton is túlterjeszkedni, ezt figyeltem, és azt mondtam apánknak, én az utcán maradok, menjen egyedül a bányakapitányságra. A bánya gyomrába, a vasgyár kohójába, essen a tornyosuló szénhalmok alá, fulladjon bele akármibe. Csak tégedet láttalak, kishúgom: meghaltál.

Azt mondtam neked, hogy „Csak egy kicsit”, „Csak egy kicsit haltál meg, tehát nem ér!”, és különben „Ülj csak be a villamosba”, mely csodálatos, mert „Ki látott ezeken a vad tájakon, ahol barbár állatok elhagyott kislányokat vernek agyon, ki látott a vad erdőben villamost?!”. Elment a villamos, „Csak egy picit halsz meg”, mondtam és hallottam, amint csilingelve kacagsz, mint a vad, ázsiai hegyek gyomrában kanyargó, kivilágított villamos.

Így haltál meg először, kishúgom.

Mindig féltem, hogy megtudod, rettegetem, hogy elszólom magam, hogy így haltál meg először, húgocskám. Egyszer persze *teljesen* meghalunk, remélem, hogy te jóval utánam, mert nagyon vigyázok rád, és persze jó volna tudnom, hogy azokból a gondolatokból, amelyeket te gondoltál, megmarad-e annyi, hogy érezted: csodálatos, mennyire akartam vigyázni rád.